

Visningen av fornföremål 14 februari

Ett uppdukat smörgåsbord av fornsaker, det var vad som mötte våra ögon när vi kom in i mötesrummet i Klarahuset den här Alla Hjärtans Dagen 2018. Sven-Gunnar Broström hade brett ut ett utsnitt av sin digra samling av stenyxor och andra forntida föremål här på det avlånga konferensbordet. På de vita pappersdukarna hade han mycket pedagogiskt skrivit in de olika tidsperioderna och fyndplatserna med tuschpenna och på det sättet ramat in föremålsgrupperna. Som ett helt litet museum men utan hindrande glas, tanken var förstås att vi också skulle få chans att känna på föremålen. Tidsperioderna för föremålen sträckte sig från mesolitikum fram till och med bronsålder, alltså en stor tidsrymd från c:a 6000 f.Kr. till 500 f.Kr.

Sven-Gunnar började med att berätta lite om hans samlarintresse och hur det kom sig att han nu besitter en samling på närmare 10000 (!) artefakter, insamlat sedan 1960-talet. Hans allra första kontakt med en stenåldersyxa var när hans far hittade en yxa i hönsgården, i en ruggningsgrop (eller ska man tillmäta hönan ifråga detta fynd?), året var 1955. Efter flytt till Södertörn ökade forntidsintresset och S-G började bl.a. leta hällristningar. Efter att ha läst om fynd av stenåldersföremål på åkrar i Grödinge i en bok av Ivar Schnell (1968) började S-G även intressera sig för dessa platser och gav sig ut för att spana. Bakgrunden är ju förstås att varje plöjning och harvning av åkrar i lyckosamma fall bringar upp tidigare dolda yxor, knackstenar m.m. i dagen, och speciellt efter ett regn så avtecknar sig dessa föremål tydligt mot den svarta jorden och kan lätt upptäckas, åtminstone med ett tränat öga.

Det tog inte lång tid för Sven-Gunnar att på detta sätt hitta de första stenyxorna, och han utökade områdena till andra åkerlappar och lyckades på detta sätt identifiera nya stenåldersplatser. Att det just är på Södertörn man kan hitta många stenåldersboplatser är ingen tillfällighet: området är höglänt och var efter istidsavsmältningen tidigt uppe ur havet som en stor ö medan stora delar av Uppland och Södermanland fortfarande låg under havsnivån. S-G koncentrerade letandet utifrån dessa landhöjningsvillkor och sökte i marker som på stenåldern låg strandnära. För t.ex. 7000 år sedan handlade det om ytor som idag ligger på 45–50-metersnivån.

Sven-Gunnar rapporterade förstås om sina fynd till Historiska museet och fick uppmaningen att fortsätta leta. Även Länsantikvarien var uppmuntrande. Letandet fortsatte under 1970-1980-talen, och samlingen växte. Många av platserna blev under 1980-talet registrerade som fornlämningar och där får man idag inte plocka fornfynd utan tillstånd. Många av åkrarna är dessutom försvunna idag – de har blivit golfbanor, vägar eller bostadsområden. Men Sven-Gunnars samling finns kvar, så vad händer med den? Ja, nu pågår rapportskrivning om alla fynden, ett digert arbete som han ägnar mycket tid åt. Han hoppas kunna överlämna samlingen till Historiska museet, en procedur som inte är helt enkel av olika anledningar.

Efter denna historik gick Sven-Gunnar igenom föremålen på bordet i kronologisk ordning och berättade kunnigt om vad man brukar hitta från de olika perioderna, och vad som karakteriserar föremålen från resp. period. De äldsta föremålen var från Grödinge, c:a 8000 år gamla. Det rör sig om föremål av kvarts och en typ av bergart som inom arkeologin har benämnts ”grönsten”, vilket oftast är bergarten diabas som i Stockholmstrakten förekommer som svarta gångar i annat berg. Kvartsen utgörs av avslag och kärnor (det som blir kvar när man slagit bort de avslag man vill använda). Det rör sig om ganska små kvartsbitar och någon undrade hur man kan se att det inte är naturligt sprucken kvarts. Ett tränat öga lär sig se

skillnaden; kvarts spaltar sig naturligt inte i så smala, vassa flisor som vi här ser på bordet. Kvartsavslagen användes till skrapor och knivar men kvarts går inte att forma till större yxor. Det gör däremot grönsten. De rejäla trindyxorna i detta material är kanske det som mest associeras med den här perioden, mesolitikum (äldre stenålder, jägarstenålder). Den finkorniga grönstenen (diabas) är formbar på olika sätt. Dåtidens yxtillverkare valde att med en rundad knacksten bulta yxan hyfsat jämn och fin, medan själva eggen slipades mot en sandsten.

Nästa sektion på bordet visade föremål från slutet av mesolitikum (c:a 6000 år sedan). Fortfarande tillverkas trindyxor men nu i lite lyxigare utförande, med hela yxan jämnt och fint slipad. Från denna period visades också vassa avslag i ett annat material, kvartsit som är en ganska ljus, nästan halvgenomskinlig bergart av kvartskorn (egentligen en omvandlad sandsten). Kvartsiten kunde formas något lättare än kvarts, till knivar, borrar och skrapor m.m.

Tidsmässigt är vi nu vid den tid då jordbrukets införande står för dörren. Från tidigneolitikum, 3500 f.Kr. kommer föremålen i nästa sektion som Sven-Gunnar lagt fram. Platsen är Stensborg i Grödinge, kulturen kallas för trattbägarkulturen. Fortfarande används grönsten, nu formade till tunnackiga yxor. S-G visar upp en sådan håleggad yxa, och även en del av en mångkantig stridsyxa som troligen varit ett kultföremål snarare än ett fruktat vapen. Vidare visas här småmejslar, slipstenar i kvartsit och ett par malstenar som passar perfekt ihop (en underliggare – en löpare). Det är första gången i förhistorien man träffar på malstenar – en föremålstyp som ofta dyker upp på boplatser långt fram i järnåldern. Med jordbruket ökar ju behovet av att mala. Och spår av sädesodling visar sig också mer direkt – litervis med brända (offrade?) sädeskorn hittades i Stensborg. S-G har med sig en liten burk med sådana, spännande att se.

I denna sektion kommer också de första föremålen av flinta: delar av flintyxor, ofta sönderbrända. Det var ju importföremål – flinta finns inte naturligt i Stockholmstrakten. Att bränna de fina flintyxorna verkar ha varit en del av en offerprocedur. S-G visar också bitar av ”bakad” flinta dvs. flinta som bränts så hårt att den blivit nästan vit. Till trattbägarkulturen hör förstås också keramik som också visas här på bordet, ornamentiken består bl.a. av snörornamentik.

Nästa anhalt på detta smörgåsbord av föremål är från Korsnäs-boplaten som är välkänd för många av Arkeologisektionens medlemmar. Det är en gropkeramisk boplaten från c:a 3000 f.Kr. Från en brutal maskinavbaning som gjordes 1964 finns det kvar schaktmassor som Sven-Gunnar har haft tillstånd att sålla sedan tio år, och där sektionens medlemmar ibland deltagit. En del av de fynd som framkommit vid sådana sållningar ligger nu på bordet och visas av Sven-Gunnar. Mest spektakulärt är kanske den lilla benbit med ristningar, bl.a. en människofigur, som visas här som en kopia (en tredimensionell kopia i plast av de sköra, sammanpuslade benbitarna). Överhuvudtaget finns mycket ben i fyndmaterialet, främst från säl (60 %) och vildsvin (30 %) men också från andra djur och även från människa. Och från olika fiskarter: ”någon liter” fiskben ligger i en ask på bordet. Den gropkeramiska kulturen var främst inriktad på sjö- och havsnära fångst och tycks inte ha odlat sädesslag, en återgång till (eller bevarande av) det gamla jägar/samlarsamhället som det ser ut.

Fler föremål från Korsnäs som visades: Spjut- och pilspetsar i skiffer, benredskap som t.ex. harpuner, älghornshackor, tänder med borrarade hål (för halsband o.d.) samt keramik med de karakteristiska dekorgroparna som gett namn åt själva kulturen.

Från senneolitikum ("kopparsstenåldern", 2300f.Kr. - 1800f.Kr.) visades några strandfynd från Botkyrka, bl.a. en fint huggen flintdolk och en knacksten. Karakteristiska fynd från denna period är också grova skafthålsyxor i bergart.

Den sista perioden som var representerad vid Sven-Gunnars visning var bronsåldern. Det mesta av materialet här kommer från Hallunda-boplatsen. Lerklining med avtryck av grenar (del av väggkonstruktioner), glättad keramik samt en skafthålsyxa. Den senare liknar i typen tidigare skafthålsyxor från senneolitikum, men detta bronsåldersexemplar är finare slipad.

Kvällen avslutades med att vi fick gå runt bordet och själva umgås med alla fina föremål. Att verkligen få känna hur slät en slipad trindyxa kan vara är en upplevelse. Och förundras över hur man kan borra ett så fint hål i en skafthålsyxa med den tidens enkla teknik. Många frågor uppkommer när man står där och håller ett mångtusenårigt föremål i handen, och Sven-Gunnar svarade kunnigt som vanligt. Ett stort tack riktas till honom för denna fina visning!

Mats Hansson